

RELAȚII TEORETICE ȘI METODOLOGICE
DINTRE LINGVISTICA ROMANICĂ
COMPARATIV-ISTORICĂ ȘI LINGVISTICA
INDO-EUROPEANĂ

VOICA RADU

Limbile romanice, născute din latină, au preluat idealurile de instituționalizare a limbii scrise specifice lingvisticii antichității (lingvisticii clasice), iar aceste noi realități lingvistice au făcut față nevoilor unei noi culturi, depășind aceleași etape ca limba latină. Perioada precomparatistă reprezintă drumul ascendent și dificil al limbilor romanice de a ajunge să concureze cu latina și apoi să devină limbi care aspiră la statutul de limbi literare.

Toată lingvistica romanică *precomparatistă*, ca lingvistică a limbilor literare, este dominată de preocupările majore ale lingvisticii clasice: de realizare a normelor gramaticale și a normelor estetice.

Secolul al XIX-lea este dominat de ideea că omul este un produs istoric, că tot ceea ce depinde de om are o anumită *istoricitate*, deci și limba are istoria ei, o istorie care nu reflectă numai rațiunea, întrucât limba evoluează ca omul, în timp. La nașterea acestei lumi noi a contribuit descoperirea sanscritei, care a relevat intelectualității europene existența unor asemănări frapante între aceasta, greacă și latină, care nu pot fi explicate genetic. Se constituie lingvistica indoeuropeană, iar

în interiorul ei, ca o ramură mai mică, lingvistica romanică. Astfel, secolul al XIX-lea este era studiului comparativ și istoric al limbilor. Anul de naștere a lingvisticii comparative-istorice este considerat 1816, data apariției lucrării lui Fr. Bopp, *Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der Griechischen, Lateinischen, Persischen und Germanischen Sprache*, un studiu de gramatică comparată din care s-au inspirat mai târziu romaniștii. Bopp a demonstrat înrudirea acestor limbi și a fundamentat gramatica comparată a limbilor indoeuropene. Tot el este cel care a transpus concepția evoluționistă a epocii în planul analizei formelor lingvistice concrete, fiind unul dintre „tehnicienii” metodei fundamentale a noii lingvistici: *metoda comparativă-istorică*¹.

Jakob Grimm introduce perspectiva istorică a cercetării, ocupându-se în lucrarea sa *Deutsche Grammatik* (vol. I, 1819) de studiul evoluției cronologice a unei singure limbi. Grimm studiază sunetele limbilor germanice, stăruind asupra legăturilor istorice dintre acestea și sunetele limbilor clasice. Totodată, arată că modificările fonetice nu se fac la întâmplare, ci potrivit unor legi determinate.

August Wilhelm Schleicher face parte din a doua generație de comparatiști, și el profund marcat de metodele specifice științelor naturale. Teoria lingvisticii istorice a lui Schleicher a fost în acord cu teoria lui Darwin, care se impune în a doua jumătate a secolului. Limba era văzută ca un organism natural, viu, care trebuia abordat și tratat prin metodele științelor naturale. Acestea devin modelul epistemologic și, în consecință, lingvistica își pierde pentru un răstimp statutul de știință umanistă, fiind considerată știință naturală, întrucât urmărește să descopere legile care domină devenirea limbilor. După cum

¹ Ileana Oancea, *Lingvistică romanică și lingvistică generală (Interferențe)*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 25.

bine se știe, aceste legi, care-și exercită acțiunea în domeniul fonetic, fac posibilă reconstrucția indo-europenei comune. Impunătoarea gramatică comparată indoeuropeană, *Compendium der Vergleichen den Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Weimar (1861-1862), încheie prima etapă din istoria lingvisticii indo-europene. Schleicher este important în istoria lingvisticii și pentru faptul că propune primul model explicativ al genezei limbilor indo-europene pornind de la o ipotetică limbă indo-europeană primitivă unitară, obținută prin reconstrucție. Este vorba de teoria arborelui genealogic, care prezintă desprinderea diverselor limbi din „trunchiul” comun indo-european.

Indo-europenistul Johannes Schmidt propune o altă teorie, susținând că inovațiile lingvistice se propagă ca undele, iradiind din diverse centre și încrucișându-se adeseori. Schmidt și-a făcut cunoscută teoria valurilor în 1872, dar Schuchardt exprimase înainte o idee asemănătoare. Această teorie a stat la baza nașterii dialectologiei indo-europene. Ea se regăsește, în principiu, și la baza geografiei lingvistice romanice. Se conturase un domeniu nou, bine articulat – lingvistica indo-europeană – și o metodă specifică de cercetare – metoda comparativă-istorică.

Școala neogramatică ia naștere din conflictul dintre partizanii concepției naturaliste asupra limbajului și cei care considerau vorbirea un produs pur psihic. Părerile acestora au fost expuse pentru prima dată mai precis de către Hermann Osthoff și Karl Brugmann în prefața lucrării *Morphologische Untersuchungen*, Leipzig, 1878. Teoriile neogramaticilor reprezintă un progres real față de starea anterioară a studiilor lingvistice, prin afirmarea unor principii cum ar fi: cercetarea graiurilor vii, participarea elementului psihologic la producerea modificărilor lingvistice, existența limbii în și prin oamenii care o vorbesc.

Lingvistica indo-europeană se constituie ca un teritoriu marcat de o concentrare de forțe, care își propune clarificarea chestiunilor ce țin de abordare și metodă în lingvistică. Realizările acesteia au un impact remarcabil, care a generat nașterea și evoluția unei noi ramuri a lingvisticii: lingvistica romanică.

Toate aceste nume, mai sus menționate, prin cercetarea și descoperirile lor, au așezat o piatră de temelie pentru fundamentarea lingvisticii pe noi baze teoretice și științifice. Noua metodă de cercetare pe care o dobândește lingvistica se constituie din îmbinarea celor două perspective definitorii pentru epoca respectivă: cea comparativă și cea istorică. Stăruind asupra fiecărui nume în parte, observăm că metodele se nasc în mod firesc, pe parcursul istoriei, din raporturile existente între științe, pe de o parte, și între evoluția gândirii și cunoaștere în general, pe de altă parte.

Așadar, importanța lingvisticii indo-europene rezidă nu numai în constituirea metodei în sine, ci ea are o bătaie mai lungă care vizează nașterea unui nou domeniu, lingvistica romanică, întemeiată pe acest start care a fascinat lumea lingvistică a epocii, oferit de lingvistica indo-europeană. De asemenea, lingvistica romanică este tributară lingvisticii indo-europene și în privința metodei, pe care o preia în parte.

Lingvistica romanică ia naștere ca știință distinctă prin contribuția lui Friedrich Diez care, pornind de la lucrările lui Bopp și Grimm, publică în 1836-1843, la Bonn, cele trei volume de *Grammatik der romanischen Sprachen*, unde aplică deopotrivă metoda comparativă a primului și pe cea istorică a celui de-al doilea.

Printre romaniști, doctrina neogramaticilor a găsit numeroși discipoli. Unul dintre cei mai entuziaști adepți ai școlii noi a ajuns foarte repede adevăratul conducător al romanisticii în această direcție. Este vorba de Meyer-Lübke. *Grammatik der romanischen Sprachen* acordă o importanță deosebită facto-

rului fonetic în dauna celui semantic pentru stabilirea etimologiilor. Cu această lucrare, precum și cu multe altele, ca *Italienische Grammatik*, Leipzig, 1890, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1901, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911-1920, *Das Katalanische*, Heidelberg, 1925, Meyer-Lübke a impresionat toți specialiștii. Atitudinea lui Meyer-Lübke față de problemele lingvistice în general ni se dezvăluie din felul în care acesta și-a însușit teoria lui Gröber, care vizează compararea limbilor romanice, cu scopul de a reconstitui latina populară². Acordând o importanță deosebită factorului fonetic în dauna celui semantic pentru stabilirea etimologiilor, Meyer-Lübke apelează, în mod excesiv, la comparația dintre limbile romanice, unul dintre izvoarele „indirecte” ale latinei populare, care abundă în forme latinești populare reconstruite de el. „Abuzul” de reconstrucție va fi condamnat de A. Meillet tocmai datorită faptului că limba de bază a limbilor romanice este cunoscută (latina populară, care este o altă ipostază a latinei), spre deosebire de lingvistica indo-europeană, germanistică și slavistică, unde singura posibilitate de a ajunge la limba comună este refacerea ei pe baza comparației limbilor înrudite. În aceasta rezidă și importanța deosebită a lingvisticii romanice pentru lingvistica istorică, iar, implicit, și pentru lingvistica generală. Aceasta a reprezentat cadrul perfect de verificare a eficienței metodei ei fundamentale: metoda comparativă-istorică³.

²Iorgu Jordan, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice*, Editura Institutului de Filologie Română, Iași, 1932, p. 27.

³Ileana Oancea, *Romanitate și istorie*, Tipografia Universității de Vest, Timișoara, 1992, p. 197.

Sub aspectul teoriei și al metodei, lingvistica indoeuropeană mai aduce și cele două modele explicative ale genezei limbilor, prin Schleicher și Schmidt, care au viziuni diferite: primul elaborează *teoria arborelui genealogic*, iar cel de-al doilea se servește de imaginea apei tulburată la aruncarea unei pietre, pentru a da naștere *teoriei valurilor*.

Unul din meritele general recunoscute ale lingvisticii romanice îl constituie nașterea geografiei lingvistice, ale cărei premise le regăsim la neogramatici. Deși geografia lingvistică a fost la început ostilă metodei istorice, ea a adus o mare contribuție datorită bogăției de forme care asigurau posibilitatea reconstrucției stadiilor intermediare, cât și prin reconstituirea istoriei cuvintelor care erau percepute ca elemente ale întregului, nu ca entități separate. Geografia lingvistică reprezintă, de fapt, forma optimizată a metodei comparative-istorice care nu este detronată, ci doar îmbogățită. Este o transpunere la nivel de metodă a evoluției care marca domeniul lingvisticii. Toate lucrările dedicate subiectului menționează, bineînțeles, contribuția lui Jules Gilliéron care, împreună cu Edmond Edmont, a fost nu doar autorul monumentalei opere *Atlas linguistique de la France* (1902-1910), dar și cel care a reușit să selecteze și să formuleze din materialul cartografiat, foarte bogat, o serie de principii menite să pună în lumină și să ordoneze evoluția faptelor de limbă. El va avea în vedere diacronia, întrucât organizarea pe orizontală a limbii este rezultatul unei stratificări care presupune și cercetarea din perspectivă istorică. Geografia lingvistică este proiectată ca metodă de cercetare sincronă, inițial, când se are în vedere etapa de documentare, care este urmată de întocmirea de atlase lingvistice. Paradoxal, metoda devine diacronică atunci când datele investigației sincronice cer a fi interpretate. Așadar, o metodă menită să aducă o mai amănunțită cunoaștere a limbii, a susținut tocmai direcția istorică a lingvisticii romanice.

Geografia lingvistică a modificat radical metodologia lingvisticii romanice. Prin deplasarea atenției de la studiul foneticii spre vocabular, adică spre aspectul semantic al studiului etimologic, aceasta a favorizat mișcarea *Wörten und Sachen*. Ideea de bază a acestei mișcări, inițiată, independent, de romanistul Hugo Schuchardt și comparatistul Rudolf Meringer, este aceea că cercetarea originii cuvintelor presupune neapărat o cunoaștere a realiilor, deci a referentului desemnat prin ele (de natură materială, dar și spirituală), ceea ce a presupus realizarea studiului etimologic din perspectiva istoriei civilizației, etnografiei și folclorului. Combinarea acestei metode cu cea a geografiei lingvistice a dus la apariția unei lucrări importante *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* apărut între 1929-1940, realizate de romaniștii Karl Jaberg și Jacob Jud.

Subliniind factorul extrem de important al migrației cuvintelor, geografia lingvistică a aprofundat viziunea (areală) conținută în *teoria valurilor* elaborată de indo-europenistul Schmidt. Aceasta a fost dezvoltată, la rândul ei, prin aplicarea la întreg domeniul romanic, printr-un ansamblu de principii, de romanistul italian Matteo Bartoli, fondator, împreună cu Giulio Bertoni, al *școlii neolingvistice*.

Atât școala lingvistică apărută în interiorul lingvisticii romanice – școala neolingvistică romanică (care propune stratificarea lingvistică și anume, existența straturilor în limba bază, ceea ce metoda comparativă-istorică nu a putut realiza) – cât și Gilliéron au demonstrat că limba se dezvoltă ca un arbore genealogic, pe ramuri. Este concluzia științifică la care s-a ajuns atât prin lingvistica indo-europeană, cu metoda comparativă-istorică, cât și prin lingvistica romanică, ce își aduce contribuțiile și inovațiile, construind pe aceeași metodă, fapt care stabilește raporturi strânse între structura teoretică și

metodologică a celor două domenii lingvistice. Secolul XX a confirmat chiar prin lingvistica romanică o necesitate a studiului comparativ al limbilor și anume că acesta trebuie făcut nu doar genetic, ci și tipologic. În același timp, tot lingvistica romanică a secolului XX a arătat că studiul comparativ nu trebuie să rămână singurul obiect de cercetare a limbii. Dezvoltând noi metode de studiu a limbilor romanice, lingvistica romanică se va desprinde de lingvistica indo-europeană, autonomizându-se și devenind la începutul secolului XX cea mai avansată dintre disciplinele lingvistice. Se vor deschide noi dimensiuni ale fenomenului lingvistic, cum ar fi cea estetică și afectivă, prin lucrările lui Vossler și Bally, ambii elevi ai unor lingviști de formație indo-europeană (Lübke a fost neogramatic, iar Saussure indo-europenist). Lingvistica își lărgeste, așadar, obiectul de studiu, ceea ce a condus la desprinderea romanisticii de realitățile care au impulsionat nașterea ei. Lingvistica romanică comparativă-istorică nu poate fi concepută în afara relației ei teoretice și metodologice cu lingvistica indo-europeană.

Bibliografie selectivă

Bettisch, Johannes, *Încercare asupra tipologiei structurilor lingvistice*, Timișoara–Reșița–Ștuttgart, 2005.

Iordan, Iorgu, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice*, Iași, Editura Institutului de Filologie Română, 1932.

Idem, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, Editura Academiei, 1962.

Oancea, Ileana, *Romanitate și istorie*, Timișoara, Tipografia Universității de Vest, 1992.

Idem, *Lingvistică romanică și lingvistică generală (Interferențe)*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999.

Robin, Robins, Henry, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Iași, Editura Polirom, 2003.

Reinheimer, Rîpeanu, Sanda, *Lingvistica romanică*, București, Editura All, 2001.

Sala, Marius, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, Ed. Științifică, 1988.

Tagliavini, Carlo, *Originile limbilor neolatine*, București, Editura Științifică, 1977.

THE CONNECTION IN THEORY AND METHOD BETWEEN THE
CONTRASTIVE HISTORICAL ROMANCE LINGUISTICS AND THE
INDO-EUROPEAN LINGUISTICS

Abstract

This study underlines the relations concerning the method of research and the theory between the Indo-European Linguistics and the Linguistics of the Romance languages, by pointing out the permanent interaction of the two fields. These different branches of linguistics are related in a strong dependence that created the way of a great variety in approaching the language study during the 19th and the 20th centuries.